

Черкасова А. В.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **В. М. Ліпич**

ІМЕННИКОВА СИНОНІМІКА В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЯРА СЛАВУТИЧА

Мовна майстерність письменника великою мірою визначається вмінням дібрати з усього лексичного багатства синонімів загальнонародної мови найточніші слова, які найправдивіше змалювали б саме те, що людина бачить, що хоче сказати. Найважливішою ознакою ідіостилю Яра Славутича є синонімія, що допомагає в розкритті глибини й діалектної єдності контрастивних думок поета, увиразнює та урізноманітнює тексти, підкреслює багатогранність авторського словника. Творчий доробок митця – це постійна боротьба за правду, прагнення знайти себе і розкрити своє «Я» у теперішньому, що живиться минулим і прозорливо поглядає в майбутнє. Письменника постійно хвилює доля українського народу, він вразливо відчуває фальш у людських стосунках, не боїться правди, яку виборює в кожному рядку своїх поетичних шедеврів. Синоніміка у творчості Яра Славутича – це ціла система старанно дібраних близьких за змістом слів, що відображають світобачення письменника. Щоб показати

вміння митця користуватися загальним лексичним багатством мови, дбайливість і вимогливість поета при доборі слів-синонімів, проаналізуємо найбільш широко й часто вживані синонімічні гнізда.

Метою дослідження є аналіз на основі семантико-функційного розгляду особливостей репрезентування іменникової синонімії поетичної творчості Яра Славутича – одного із найяскравіших корифеїв української літератури ХХ–ХХІ століть.

Для досягнення мети було виконано такі завдання: а) виділено синонімічні ряди іменників, що функціують у поетичних текстах Яра Славутича; б) згруповано їх у лексико-семантичні групи; в) з'ясовано стилістичну природу синонімів та виявлено їхні функційні особливості в мовотворчості поета.

Системність лексичного складу виявляється у всіх її елементах: в організації тематичних лексичних груп, у структурі багатозначного слова, у наявності синонімічних, антонімічних і т.п. зв'язків. Системність іменникових одиниць у мовотворчості Яра Славутича відображає їх зв'язок із поняттями й проявляється у класифікаційній приналежності до певних лексико-семантичних груп. У сучасному мовознавстві немає точного визначення лексико-семантичної групи. Традиційно вона розглядається як група слів, що тісно пов'язані між собою за смыслом. У мовній картині світу Яра Славутича представлено широкий спектр загальномовних та контекстуальних синонімів-іменників, що утворюють відповідні лексико-семантичні групи.

Щодо іменникової синоніміки, то у творах Яра Славутича вона дещо поступається перед дієслівною. У той же час ряди синонімів-іменників не характеризуються тією широчінню семантико-стилістичних відтінків, яка властива дієслівній синоніміці. Це явище пояснюється тим, що ряди співвідносних іменників у синонімічних рядах формуються із слів-синонімів, які диференційовані між собою переважно стилістично.

Проаналізуємо синонімічні ряди на означення окремих лексико-семантичних груп. Значне місце в іменниковій синоніміці Яра Славутича посідають синонімічні ряди на означення різних частин тіла людини. Вони не характеризуються широким розгалуженням лексичних одиниць та семантико-стилістичних відтінків. Іменники-синоніми розрізняються між собою переважно стилістичними нюансами. На означення передньої частини голови людини виступає синонімічний ряд із домінантою *обличчя*: «А в самого з-понад шиї Пнуться вгору три *обличчя*...» [3, с. 10]; «...*обличчя* Скорботно міниться в поту...» [3, с. 34]; «Боки в гірляндах і в шовках *обличчя*» [3, с. 216]. Помітно менш емоційно нейтральним є слово-синонім *лице*, яке вживається поетом із тотожним значенням до *обличчя*: «До неба *лицем* я лежав» [3, с. 60]; «...Що ховає *лице* між долонь...» [3, с. 83]; «...Знанням пооране, не хмурих *личко* І пера дер із ситих гусаків» [3, с. 90]. Як морфологічний варіант слова *лице* використовується синонім *личко*. Суфікс - ичк - трансформує цей синонім із нейтрального в емоційно-

забарвлений, з відтінком виразної пестливості, ніжності. Синонімічна пара *губи-вуста* виступає на означення двох шкірно-м'язових рухомих складок, що утворюють рот у людей і тварин, наприклад: «Гладкий вожак, обмежений на розум, Скрививши *губи*, повні червяки, Проголосив автократичний присуд...» [3, с. 115]; «...Ти гартуєш розпукою спалені *губи*...» [3, с. 48]; «Хитнувся вояк, московський вартівник, Розкрив *уста*...» [3, с. 41]; «Загляда для рідної мови, До *уст* накладає замки...» [3, с. 54]. Для найменування порожнини між верхньою й нижньою щелепами з отвором у нижній частині обличчя письменник використовує синонім рот - паща, пащека, наприклад: «...Грудками каші повнили *роти*...» [3, с. 69]; «Вона, Немов суддя, резонно говорила, Стегниста, випукла, палка, ставна, І *рот* масивний, облизаний, кривила» [3, с. 110]; «...Пронизав стрілою *пащу*» [3, с. 11]; «Смертоносні жала з *пащеки* ринулись, як течія...» [3, с. 123].

До синонімічного ряду із словом-показником *собака* входить лише дві лексеми: *собака* та *пес*, наприклад: «*Собак* посмажили давно» [3, с. 71]; «Як тільки постріл громом блискавиці Усе покрив – і в'язнів, і ловців, *Собак* і сполох буйних ялівців» [3, с. 84]; «Допавши сліду, *пси*, мов іклачі... Наздоганяють в'язнів, що бредуть.» [3, с. 83]; «Коли повільно припиняло вдари Послабне серце, як побитий *пес*...» [3, с. 314]; «І в'язні, голодні, покусані *псами*. Ідуть і долають безправ'я своє» [3, с. 44]. За допомогою цих антонімів автор зображує репресивний час на Україні.

На означення великої свійської однокопитної тварини, яку використовують для перевезення людей і вантажів, вживається синонімічний ряд зі словом-показником *кінь*, а також лексемами *гривань*, *огир*, *румак*. Лексема *кінь* звичайно не викликає ніяких емоцій, сприймається як почуттєво-нейтральна (часто контекст відіграє важливу роль), наприклад: «Сняться ниви – гривасті *коні*!» [3, с. 19]; «...Що в минуле гривасті *коні* Заманили мою весну» [3, с. 194]; «твій гарячий *кінь* і гострий плуг скрашають даль безкраю» [3, с. 10]. Розмовний синонім *гривань* вживається на означення коня із великою гривою, наприклад: «Уся сім'я гордилась *гриванем*» [3, с. 99]; «Це на тобі, буланий *гриваню*, Я в'їхав радісно в літературу...» [3, с. 161] – митець порівнює себе з античним образом Пегаса. Синонімом *рисак* позначається легкий рисистий кінь, наприклад: «До *рисаків* черкаських вороних!» [3, с. 38].

Отже, Яр Славутич, як і поети-неокласики, у своїх поезіях не просто використовують синонімічні ряди на позначення однакових понять, вони ще й національно озвучують мову. Синонімічний ряд зі словом-показником *хата* є важливим для зображення побуту різних верств українського суспільства. На означення сільського одноповерхового житлового будинку вживається синонімічний ряд зі словом-показником *хата* й лексеми *оселя*, *дім*, *ізба*, *барак*, *вігвам*. Домінанта *хата* передає конкретне поняття житла, вживається в основному в розмовно-побутовому мовленні як стилістично-нейтральний синонім, наприклад: «Тільки-но батько вертався від нив, *Хату* й подвір'я Михась веселив» [3, с. 46]; «...І понад *хатою* в лету жар-птиця,

Що ловить зорі й знає майбуття» [3, с. 95]; «У хату ринула притьмом орава, Нацькована московськими людьми» [3, с. 50]. За допомогою цього синонімічного ряду автор піднімає питання порушення прав людини, зображує час репресій в Україні. Іменник *оселя* використовується в поезіях Яра Славутича як назва житлового будинку разом з двором, господарськими будівлями і городом, своєю внутрішньою формою дещо відрізняється від близьких за значенням слів, наприклад: «Повертаюсь, мов бурі екстазу, До твоїх біловидих *осель*» [3, с. 7]; «Забирайтесь до рідних *осель*» [3, с. 47]; «По всіх *оселях* пекло клекотало» [3, с. 58].

Стан душевного болю й неспокою людини, що зумовлює її скорботні переживання, сумні думи й безрадісний настрій, поет позначає рядом близькозначних слів, які групуються навколо іменника *смуток*; інші синоніми ряду - *скорбота*, *журба*, *жура*, *туга*, *жалоба*, *жаль*. Вживаючи їх, поет проводить градацію в глибинах переживань людини. Цей синонімічний ряд багатий смисловими відтінками, майже повністю складається з ідеографічних синонімів, якими передаються різні вияви душевного стану персонажів, наприклад: «...скільки неба Повито в *смуток*...» [3, с. 50]; «І *смуток* без упину Його, негнучого, донизу гнув» [3, с. 107]. Переважна більшість синонімів цього ряду вийшла з народнорозмовного, почасти поетичного джерела. Лише синонім *скорбота* несе на собі наліт книжності з додатковим відтінком жалоба, велика печаль за емоційними ознаками тяжіє до іменника *туга*, але, на відміну від нього, простежується зрідка, належить до високого стилю, означає глибоку гіркоту, сильний душевний біль, породжений великим горем, наприклад: «І їх повів неначе на Голгофу, На довгу й каторжну *скорботу* Опричник негнучкий» [3, с. 20]; «Тугу мою, невтомну *скорботу*, Не погасити риданням гучним» [3, с. 14]. Синонім *журба* означає виразно гнітючий стан, невеселий настрій, важкі почуття, печаль, належать до народнопоетичних слів, наприклад: «Тепер, долаючи *журбу* тугу, Бере санчата...» [3, с. 64]; «Така *журба*!» [3, с. 107].

Із значенням стихійних явищ природи Яр Славутич використовує синонімічні ряди з домінантами *дощ*, *завірюха*, *темрява*, *вітер*. Синонім синонімічного ряду *завірюха* називає природне явище, що виражається більш чи менш сильним зимовим вітром із снігом. Для вираження цього поняття у творах Яра Славутича виявлено такі синоніми: *завірюха*, *хуртовина*, *заметіль*, *хуга*, *завія*, *сніговія*, *хурделиця*, *хуртеча*, *сніговиця*. Спостереження над уживанням їх Яром Славутичем показують, що, хоч і дуже близькі вони за змістом, все ж іменники *хуртовина*, *завірюха*, *заметіль*, *завія* *сніговія*, *хуга* не є абсолютними двійниками. Так, іменник *завірюха* вживається тоді, коли потрібно наголосити, що досить сильний нерівномірний різкий зимовий вітер, який супроводжується дрібним сухим, сипучим снігопадом, кружляє в повітрі поривами, носячи цілі хмари снігу: «Бувало, в степу, в *завірюху* Козацьку славу берегли...» [3, с. 15]; «Щодня під люту *завірюху* Чимдуж туманиться в очах...» [3, с. 17].

Отже, видатний український поет Яр Славутич був одним із тих митців, які вправно, з любов'ю послуговуються синонімічними засобами української мови. Спадщина Яра Славутича, видатного майстрів поетичного слова, вирізняється як оригінальністю й цікавістю, так і глибиною та неповторністю поетики й стилістики.

Література

1. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1997. 129 с.
2. Полякова Т. В. Мова поетичних творів Яра Славутич. *Ономастика і апелятиви: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. Вип. 16. С.179–183.
3. Славутич Яр. Поезії: у 2 т. Київ: Дніпро, 1994.